

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Wie beslist? Jacques Derrida en de beslissing van de ander
Sneller, H.W.

Citation

Sneller, H. W. (2003). Wie beslist? Jacques Derrida en de beslissing van de ander. *Tijdschrift Voor Humanistiek*, 4(14), 79-87. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/7927>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/7927>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Inhoudsopgave

- 2 Redactioneel ■ *Douwe van Houten en Hugo Letiche*

Thema: Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen

- 7 De grens over met Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen ■ *Ireen Dubel, Carolijn Gommans en Coen van Beuningen*
- 17 The Sixth Sense. Corporate Social Responsibility, reputatie en integriteit ■ *Ruud H.C. Meij*
- 27 'Je moet niet alleen aan het hier en nu denken, maar ook aan het daar en later'. Een interview met Herman Wijffels ■ *Harry Kunneman en Henk Manschot*
- 34 Zorgend ondernemerschap voor arbeidsgehandicapten ■ *Douwe van Houten*
- 42 'Vertrouwen', specificiteit en individualiteit ■ *Hugo Letiche*
- 51 Maatschappelijk verantwoord ondernemen: bewustwording of duurzaamheidsretoriek? ■ *Bart de Klerk*
- 61 Human engineering: aristotelische perspectieven op het probleem van het menselijk potentieel in organisaties ■ *René ten Bos*
- 70 Wat kost 't? Maatschappelijk verantwoord ondernemen als cosmetische humanisering ■ *Ruud Kaulingfreks*
- 79 Wie beslist? Jacques Derrida en de beslissing van de ander ■ *Rico Sneller*
- 88 Wij als postmoderne individuen ■ *Cees Maris*

Recensies

- 90 Annemiek Richters over *Ziekte en zingeving: Een onderzoek naar chronische ziekte en subjectiviteit* ■ *(Ingrid Baart)*
- 92 Jos van Waterschoot over *Multatuli: Leven en werk van Eduard Douwes Dekker* ■ *(Dik van der Meulen)*

Signalementen

- 94 *Tonja van den Ende*

Rectificatie

In het vorige nummer zijn boven het interview met Otto Duintjer per ongeluk een verkeerde titel en verkeerde auteursnamen geplaatst. Er had moeten staan: Spiritualiteit en levenskunst. Een interview met Otto Duintjer – Martijn Rozing. Excuses aan de auteur en geïnterviewde.

Wie beslist?

Jacques Derrida en de beslissing van de ander

Rico Sneller

Moderne mensen gaan prat op hun recht op vrije beslissing en beschikking. Kritiek op multiculturele opties 'mag' (let well!) zo langzamerhand weer worden geuit, mede in zoverre vreemde – vooral islamitische – culturen zelfbeschikkingsrecht heten te dwarsbomen. Immers: zijn allochtone vrouwen, kinderen, broers en zusters niet *zowel* de klos door repressie uit eigen ('religieuze') gelederen *alsook* door Westerse sanctivering van vrije meningsuiting? In Nederland heeft het fenomeen Pim Fortuyn velen bewust gemaakt van een inconsequentie in het multiculturalistisch ideaal – voorzover dit zich tenminste beroept op tolerantie en vrijheid van meningsuiting. Moet ik ander-mans recht respecteren om haar dochter te laten besnijden? Mag ik een ander vrijlaten zichzelf met gezin en al uit sektarische overwegingen van het leven te beroven? Deze en dergelijke vragen zijn *zo langzamerhand* weer retorisch. Het antwoord wordt geacht duidelijk te zijn: 'nee natuurlijk!' Moderne mensen zijn meer en meer verknocht aan hun autonomie en hun beslissingsrecht, zodat kritiek op hen die daar minder of in het geheel niet aan hechten, weer 'mag'.

Toch doet het woordje 'mag' iets vermoeden wat het autonomie-ideaal in de weg zit. Vele filosofen, van Verlichtingsadepten tot en met Verlichtingscritici, hebben gewezen op de 'luiheid' en 'lafheid' (Kant) van de doorsnee-mens, op zijn 'kuddementaliteit' (Nietzsche) of de 'oneigenlijkheid' van zijn 'alledaagse existentie' (Heidegger, Sartre). Er is dus alle reden om zogenaamd moderne mensen, die menen te weten wat ze willen en wat goed voor hen is, te wantrouwen. Er is alle aanleiding tot argwaan jegens het daadwerkelijke vermogen van mensen tot waarachtigheid, zelfstandigheid, autonomie, echte vrijheid en authenticiteit. Een gewaarschuwd mens telt voor twee: als Kant ons in zijn beroemde verhandeling 'Wat is Verlichting?' voorhoudt dat we moeten *durven* denken (*sapere aude*), dan impliceert die oproep onze *overwegende* lafheid en ons *feitelijke* gebrek aan durf. En als Heidegger in *Sein und Zeit* signaleert dat het menselijk Dasein *pleegt* te denken en te zeggen wat *men* denkt en zegt, dan is er reden om te rade te gaan bij onszelf aangaande de meeste van onze genomen beslissingen, de makkelijke, maar ook de moeilijke. Wie of wat is er eigenlijk aan het woord, wanneer ik spreek? Wie of wat beslist er eigenlijk, als ik moet beslissen?

In dit artikel wil ik nader ingaan op het woord 'beslissing'. Dit woord, dat zo'n centrale rol speelt in tal van hedendaagse morele en politieke debatten, wordt op intrigerende wijze heroverwogen door de joods-Fran-

se filosoof Jacques Derrida (1930). Met uitdrukkingen als 'deconstructie' en 'er is niets buiten de context' is hij vooral bekend bij hen die hem nooit gelezen hebben. De inzet van zijn werk is dermate indringend dat dit een nadere beschouwing rechtvaardigt.⁽¹⁾ Uit de wijze waarop Derrida het woord beslissing (*décision*) behandelt, kan niet alleen een scherpe kritiek worden afgeleid ten opzichte van veel zogenaamde 'beslissingen' – morele, politieke, godsdienstige, sociale en dergelijke; er kan ook een menselijke 'mogelijkheid' in vermoed worden waarvan een sterk appél uitgaat – al is het ook een mogelijkheid die Derrida zelf in een uitdagend oxymoron kwalificeert, namelijk als een *onmogelijke* mogelijkheid.

Allereerst ga ik in op Derrida's kritiek op het type 'beslissing' dat zich ten onrechte uitgeeft voor een beslissing. Deze kritiek zou kunnen worden beschouwd als een onbedoelde uitwerking van de kritiek van Kant, Nietzsche en Heidegger op de problematische sturing door andere mensen. Vervolgens sta ik stil bij Derrida's eigen uitwerking van wat met recht *beslissing* mag heten: datgene wat haar eigen onmogelijkheid of *aporie* ernstig neemt. Tenslotte probeer ik Derrida's eigenaardige clausule uit te werken, als zou een beslissing nooit *mijn* beslissing, maar die van de of het andere (*l'autre*) in mij zijn. En passant noem ik soms concrete, alledaagse voorbeelden die naar mijn oordeel de abstracte uitspraken van Derrida enigszins kunnen verduidelijken. De belangrijkste teksten waar Derrida het 'fenomeen' van de beslissing aan de orde stelt zijn *Force de loi*, *Le fondement mystique de l'autorité*, *Donner la mort* en *Politiques de l'amitié*, alle daterend van eind jaren tachtig en gepubliceerd in de jaren negentig van de vorige eeuw.⁽²⁾

De 'beslissing' als berekening

'Beslissing' als macro

Tegen welk front keert Derrida zich als hij de beslissing thematiseert als onmogelijkheid of als de mogelijkheid van het onmogelijke? Met andere woorden: wat mag er, ondanks de schijn van het tegendeel, geen *beslissing* heten? Kort en goed: datgene, zegt Derrida, wat niet de toets van het onbeslisbare zou doorstaan

(*ne ferait pas la preuve de l'indécidable*). 'Een beslissing die niet de toets van het onbeslisbare zou doorstaan, zou geen vrije beslissing zijn, ze zou slechts de programmeerbare toepassing of de continue ontvouwing van een berekenbaar proces zijn. Ze zou misschien legaal zijn, ze zou niet rechtvaardig zijn.'⁽³⁾

Derrida plaatst in deze uitspraak datgene wat daadwerkelijk *beslissing* mag heten tegenover datgene wat zich daarvoor uitgeeft, maar het in feite niet is. Wat is er dan geen beslissing wat daar misschien wel op lijkt? Datgene, aldus Derrida, wat een zeker automatisme of een bepaalde voorspelbaarheid vertoont, datgene wat zich op de één of andere wijze laat uitrekenen of calculeren. De metaforen die Derrida in het aangehaalde citaat gebruikt, zijn ontleend aan de computer. Een niet-beslissing is een programmeerbare toepassing (*application programmable*): een applicatie die je zo kunt instellen dat zij vanzelf doet wat je haar opdraagt; een macro die een ingeprogrammeerde opdracht naadloos uitvoert. Een beslissing die zich kenmerkt door een dergelijk automatisme, is het in feite niet. Ze is niet vrij meer. En is *vrijheid* niet wezenlijk om te kunnen spreken van zoets als verantwoordelijkheid, toerekenbaarheid, schuld, kortom: van een *beslissing*? Veronderstelt datgene wat wij in het algemeen 'ethiek' plegen te noemen niet een minimale vrijheid? Leggen die filosofen die een min of meer deterministisch wereldbeeld verdedigen – van de stoïcijnen tot Spinoza – zichzelf niet een extra grote bewijslast op, zodra ze overgaan tot de uitwerking van een moraalconcept? Worstelt niet ook Kant zich onder de *druk* van de Newtoniaanse, fysisch-causale wereldverklaring uit, als hij met alle macht de noodzakelijke (*sic!*) aanname van de menselijke vrijheid verdedigt?

Ook Derrida trekt zijn conclusies. Hij situeert alles wat zich *vooraf* laat programmeren of instellen aan de kant van de onvrijheid en de niet-beslissing. We zullen straks zien hoe de vrijheid die hij met de *beslissing* verbindt, er één is die wij wellicht spontaan niet direct *vrijheid* zouden noemen; dat het eerder een vrijheid is die een afgrond onder vrijheid-überhaupt ontsluit. Hoe dan ook: onvrijheid heeft te maken met voorspelbaarheid, berekenbaarheid en continuïteit. Een onvrije, zogenaamde 'beslissing' borduurt moeiteloos voort op het gangbare patroon. Ze realiseert moge-

lijkheden die er tevoren al waren. In aristotelische termen: ze verhelpt de potentie tot actualiteit, ze 'informeert' de 'Stof'/*hulè* (van het dilemma, het voorliggende probleem enzovoort) met de 'Vorm'/*eidos* van het besluit.

Beslissen in de rechtspraak

Waarom denkt Derrida eigenlijk, als hij datgene wat zich voor beslissing uitgeeft aldus ontmaskert als berekening of als programmering? Zoals het een filosoof betaamt, doet hij daarover in zijn werk nauwelijks concrete uitspraken. Hij geeft geen voorbeelden. Dat is omdat de daadwerkelijke beslissing – het referentiepunt vanwaaruit ogenschijnlijke 'beslissingen' kunnen worden ontmaskerd – al evenmin aanwijsbaar of fixeerbaar is. In beide gevallen, zowel bij de niet-beslissing als bij de beslissing, gaat het Derrida niet om theoretische constructies, maar om concrete werkelijkheden; het feitelijk *onderscheiden* van beslissing en berekening echter is onmogelijk, *juist omdat* – zoals we zullen zien – het *moment* van de beslissing zich aan de waarneembaarheid en dateerbaarheid onttrekt. Een beslissing is strikt genomen geen fenomeen, en als ze zich al in de gewone, alledaagse, *fenomenale* wereld voordoet, dan is dat eerder als schim, fantoom of spook dan als tastbare en aanwijsbare act.

Ook al geeft Derrida dus geen concrete voorbeelden van beslissingen die eigenlijk berekeningen of programmeringen zijn, toch laat zich wel het één en ander daarover zeggen. Het boven aangehaalde citaat is ontleend aan *Force de loi*: een tekst waarin Derrida ingaat op overwegend *juridische* vragen naar de verhouding tussen *recht* en *rechtvaardigheid*. Recht of wet, zegt hij, zijn positieve gestalten die handen en voeten proberen te geven aan rechtvaardigheid; rechtvaardigheid echter laat zich nooit identificeren met datgene wat er is vastgelegd: de *oorspronkelijke* instelling van recht, wet en dergelijke viel immers, op het moment van instelling, *nog niet* te rechtvaardigen. Ze veronderstelde een sprong. Van rechtvaardigheid bestaat er geen permanente objectieve en aanwijsbare gestalte die recht zou kunnen legitimeren dan wel delegitimeren. Alle legitimiteit is altijd *rechtsgeldigheid*, de enige toetssteen wordt gevormd door positieve rechtsbepalingen; de *rechtvaardigheid* daarentegen die zij moeten belicha-

men valt er nooit mee samen en kan er ook nooit mee samenvallen. Nu, de onoverkomelijke kloof tussen recht en rechtvaardigheid poogt de rechter, aldus Derrida, te overbruggen als hij of zij een beslissing moet nemen in een specifieke zaak. In zo'n geval moet de rechter als het ware de wettelijke bepaling *opnieuw* uitvinden, in plaats van haar klakkeloos toepassen. Let wel: Derrida is zo verstandig om geen moment de indruk te wekken de rechtspraak eenzijdig op te vatten als een volledig voorgeprogrammeerde, waarin rechters blindelings het bijzondere geval in verband brengen met de algemene regel om vervolgens hun vonnis te wijzen. De rechtspraak is er één, zo suggereert Derrida, die evenals alle andere dagelijkse praktijken kampt met de noodzaak tot beslissen en die, evenals alle andere, steeds voor de vraag staat of haar beslissing wel echt voor beslissing mag doorgaan, dan wel dat die, bij nader inzien, toch als de 'continue ontvouwing van een berekenbaar proces' moet worden aangemerkt.

Nu blijft die laatste vraag wel klemmen: zoals in elke praktijk, zo ook in de juridische. Derrida vervolgt: 'Het actuele en overheersende juridische discours is doortrokken van een subjectgecentreerde axiomatic met betrekking tot verantwoordelijkheid, bewustzijn, intentionaliteit en eigenheid; ook de categorie van de beslissing is ervan doortrokken, tot in haar toevlucht tot medische expertises toe; deze axiomatic nu is van een dusdanige broosheid en een theoretische grofheid, dat ik dat hier niet behoef te onderstrepen.'⁴⁾ Met andere woorden: het actuele juridische spreken, in concrete zaken, doet het ergste vermoeden. Weet dit eigenlijk wel wat het zegt als het spreekt over 'bedoeling', 'met voorbedachten rade', 'verwijtbaar-' of 'laakbaarheid', '(on)opzettelijkheid' en dergelijke? Hiermee wil Derrida niet beweren dat hij dat zelf wel precies kan aangeven. Integendeel: een dimensie van *onbeslisbaarheid* is onherleidbaar aanwezig, zowel in de juridische, alsook in enige andere praktijk. Met die onbeslisbaarheid – met een allesdoortrekkend misschien (*peut-être*) – heeft elke beslissing te kampen. Die onbeslisbaarheid kan niet worden overwonnen. Of, zoals Derrida het in het gelijktijdig gepubliceerde *Politiques de l'amitié* zegt: 'De onbeslisbaarheid [...] is niet een fase die de beslissing achter zich kan laten.'

De toets van het *misschien* [*l'épreuve du peut-être*] waaraan het onbeslisbare onderwerpt, dat wil zeggen: de voorwaarde tot de beslissing, dat is geen moment dat men te boven komt, vergeet of ontkent.⁵

Beslissing en aporie

Een beslissing is dus volgens Derrida geen berekening. Maar wat is ze dan wel? Blijkens het laatste citaat is een beslissing iets waaraan een bepaalde onzekerheid of onbeslisbaarheid inherent is – de ervaring van wat Derrida daar noemt een 'misschien' (een misschien-wel-misschien-niet). Een ander woord voor die onbeslisbaarheid is het woord 'aporie', letterlijk: 'uitwegloosheid', 'geen-weg'. In *Force de loi* werkt Derrida het aporetisch karakter waarmee een beslissing geconfronteerd wordt drievoudig uit. Een beslissing is daar waar 1) de (vaste, oriënterende, normerende) *regel* wordt opgeschort, 2) er een niet aflatende *bespoking* is door het onbeslisbare, 3) alle weten of wetenschap is opgegeven ten behoeve van de *dringendheid* of het *geboden-zijn* van een beslissing. Deze drie voorwaarden voor elke beslissing markeren alle drie op eigen wijze haar aporie. Ik zal op elke voorwaarde kort ingaan.⁶

1. Opschorting van de regel

Bij elke te nemen beslissing zijn er bepaalde oriëntatiepunten in het spel: regels en wetten, jurisprudentie, maar ook gebruiken, tradities en gewoontes. Als Derrida zegt dat een beslissing de regel opschort, dan verwijst hij naar dergelijke vormen van houvast. Terwijl de moraalfilosofie – vooral de op aristotelische leest geschoeide, maar evengoed de rationalistische uit de Verlichting – juist op zoek is naar vormen van houvast, geeft Derrida aan dat de beslissing een *breuk* met een dergelijk houvast markeert. Het eenvoudige toepassen van bepaalde onwrikbare uitgangspunten miskent de aporie waardoor een beslissing lijkt te worden opgehouden. '[A]ls de daad er eenvoudig in bestaat een regel toe te passen, een programma af te spelen of een berekening tot stand te brengen, dan zal men deze daad misschien legaal noemen, in overeenstemming met het recht, en misschien, met een metafoor, rechtvaardig, maar men zou ongelijk hebben te zeggen

dat de *beslissing* rechtvaardig is geweest. Eenvoudig-weg omdat er in dit geval geen beslissing is geweest.'⁷ Betekent dit vrij baan voor de totale willekeur? Is hiermee een vrijbrief afgegeven voor een absoluut decisionisme? Tellen regels, wetten, tradities, normen en waarden dan niet meer mee, omdat ze ons eerder *onverantwoordelijk* dan *verantwoordelijk* maken? Ze tellen wel mee, aldus Derrida, in die zin dat men er mee rekent en er rekening mee houdt. Concreet: wie te maken heeft met de onmogelijke vraag of hij een ernstig gehandicapt maar wel levensvatbaar kind ter wereld moet laten komen, heeft zich uiteraard reken-schap te geven van de regel (uit het Wetboek van Strafrecht, de Tien Geboden, het gewoonterecht, de traditie of waar dan ook uit) die, in deze of andere woorden, zegt: 'gij zult niet doden'. Deze regel speelt wel degelijk mee. Evenals er andere regels meespelen, bijvoorbeeld die welke aangeven dat menselijk leed voorkomen en bestreden dient te worden. Maar de eenvoudige *toepassing* van deze of gene regel, de behandeling van de regel als was het een onwrikbare norm, is in feite een poging mijzelf aan *mijn* verantwoordelijkheid te onttrekken. 'Verre daarvan dat de algemeenheid van de ethiek zoiets als verantwoordelijkheid veiligstelt,' schrijft Derrida in *Donner la mort*, 'drijft ze tot onverantwoordelijkheid. Ze zet aan om te spreken, om antwoord of rekenschap te geven, en dus om mijn afzonderlijkheid op te lossen in de sfeer van het algemene begrip.'⁸

2. Bespoking met het onbeslisbare

De tweede voorwaarde voor de beslissing bestaat in iets wat Derrida niet schroomt een *ervaring* te noemen: de ervaring van het onbeslisbare. Deze ervaring is er één die mij plaatst voor een aporie, met andere woorden: één die mij daadwerkelijk en feitelijk confronteert met een *onvermogen* om te beslissen. Ik kan niet beslissen maar moet het toch, en ik word dit alles – dit niet-kunnen-en-toch-moeten – gewaar. Ik voel het, ik merk het, ik zie het in: 'Onbeslisbaar is de ervaring van datgene wat, vreemd en heterogeen als het is aan de orde van het berekenbare en de regel, zich toch *moet* uitleveren – het gaat om een *moeten* waarover we hebben te spreken – aan de onmogelijke beslissing door rekening te houden met het recht en de regel.'⁹

Het onbeslisbare doet zich voor als een ervaring. Dat wil niet zeggen dat eenieder die voor een beslissing staat, deze ervaring ook heeft. Voorzover iemand meent te kunnen beslissen, voorzover iemand de beslissing als een reële mogelijkheid beleeft, is er geen confrontatie met het onbeslisbare of het aporetische. Er zal dan in feite ook geen sprake zijn van een beslissing, maar eerder van 'de programmeerbare toepassing of de continue ontvouwing van een berekenbaar proces' (zie boven). In het verband waarin Derrida de voorwaarden voor een beslissing uitwerkt, geldt zelfs dat het uitblijven van de confrontatie met het onbeslisbare *eveneens* leidt tot het uitblijven van rechtvaardigheid. 'Alleen een beslissing geldt als rechtvaardig.'⁽¹⁰⁾ Wat dan vervolgens niet wil zeggen dat rechtvaardigheid voortaan, vanaf het beslissingsmoment, in een bepaalde inhoud kan worden vastgelegd of gekend. De beslissing zelf is en blijft ambigu: zodra ze is genomen, is ze al onzeker geworden. De onbeslisbaarheid waarmee ze kampte, blijft in en na de beslissing evenzeer intact als daarvoor.⁽¹¹⁾

3. Opheffing van alle weten

De derde voorwaarde voor een beslissing is volgens Derrida gelegen in de dringendheid of de urgentie waarmee ze genomen moet worden. '[E]en rechtvaardige beslissing is steeds *onmiddellijk* gevegd, plotseling, zo snel mogelijk.'⁽¹²⁾ Ze kan het zich niet permitteren om eindeloos vooronderzoek te doen; en zelfs al had ze alle tijd van de wereld, dan nog – aldus Derrida – blijft het moment van de *beslissing* een moment van haast. Daarmee bedoelt Derrida dat ze niet als vanzelf voortvloeit uit alle vooronderzoek. Ze staat ermee in een discontinue relatie en is geen resultante van een optelsom van kennis en documentatie. Men zou bijna zeggen dat dit laatste de beslissing in de weg staat en haar vertraagt, ware het niet dat Derrida er alles aan gelegen is dat we het daar *niet zonder* doen. '[D]e onberekenbare rechtvaardigheid *beveelt* te rekenen.'⁽¹³⁾ Het gaat niet aan om prudentie en jurisprudentie, traditie, godsdienst en moraal terzijde te schuiven in naam van de soevereiniteit van mijn hoogst individuele beslissing; integendeel: dit alles is onontbeerlijk en zelfs *gevegd*. Het is rechtvaardig dat er recht, regel, traditie, enzovoorts is, alleen is recht zelf nooit

geheel rechtvaardig. Het is en blijft doortrokken van een onbeslisbaar moment, zodat de beslissing zich nooit voldaan kan beroepen op zekerheid of wetenschappelijkheid.

Beslissing van de ander

Gebeuren als komst

Zetten we een stap verder. Voor een beslissing, zo had Derrida beweerd, is een zekere vrijheid vereist. De niet-beslissing is er altijd één die zich verschuilt achter wetten, regels of tradities; daarmee is ze in feite onvrij. Maar zoals ik boven al aankondigde, lijkt Derrida de vrijheid van de beslissing weer op het spel te zetten, of minstens radicaal los te koppelen van mijn subjectiviteit, rationaliteit, individualiteit of autonomie. De vrijheid, die hij reserveert voor de beslissing die met recht die naam draagt, is geen vrijheid die ik, als autonoom subject of als weldenkend en zelfstandig, geëmancipeerd individu, bij mij draag. Het lijkt eerder een afgrond te zijn, waaruit mijn vrijheid opkomt terwijl mijn subjectiviteit erin wegzinkt. De gebeurtenis (*événement*: van *venir*, 'komen'), de komst van de beslissing, zegt Derrida, – als er daarvan al sprake is –: ze is nooit mijn eigen beslissing, maar *de beslissing van het andere in mij*.

Om dit nader uit te werken richt ik mij nu op *Politiques de l'amitié*. Met name hier bepaalt Derrida de beslissing als één die er geen is van mijzelf, als zelfstandig denkend, handelend en willend subject. Juist doordat ik de onbeslisbaarheid – het *misschien* – toelaat, stel ik mijzelf open voor een beslissing die er niet meer één van mijzelf is. Volgen we een moment nauwkeurig de redenatie van Derrida.

'De aporie van de *beslissing* wordt, wat betreft het *misschien*, doorkruist, maar evengoed opgeblazen en overbepaald, door die van het *gebeuren* [*événement*]. Zeker, er is geen enkel gebeuren dat niet wordt voorafgegaan en opgevolgd door zijn eigen *misschien*, en dat niet even uniek, afzonderlijk en onvervangbaar is als de beslissing waarmee het veelvuldig wordt geassocieerd, vooral in de politiek. Maar kan men niet overwerpen, zonder een makkelijke paradox, dat het

gebeurteniskarakter van een gebeuren door een beslissing gereduceerd, zo niet uitgesloten blijft? Zeker, met de beslissing gebeurt er iets [*la décision fait événement*]; maar tevens neutraliseert ze de opkomst van dit gebeuren [*cette survenue*], waarin zowel de vrijheid als de wil van elk subject worden verrast, kort en goed: waarin de subjectiviteit zelf van het subject wordt verrast, waarin ze wordt aangedaan daar waar het subject is blootgesteld, waar het gevoelig, ontvankelijk, kwetsbaar en fundamenteel passief is, voorafgaand aan en voorbij elke beslissing, zelfs voorbij elke subject-wording of ook elke object-wording.¹⁴

In deze passage verbindt Derrida de beslissing met de term gebeuren: *événement*. Deze term blijkt gevangen in een vergelijkbare dubbelzinnigheid als de beslissing zelf, iets wat naar voren komt in het verschil tussen 'gebeuren' en 'gebeurtenis'. Een gebeurtenis is iets wat verondersteld wordt vast te liggen, terwijl een gebeuren beweeglijk is en zich voltrekt. Een beslissing is eerder een gebeuren dan een gebeurtenis. Het is een gebeuren waarin er iets gebeurt wat zich niet tot vastliggende gebeurtenis laat herleiden; iets waardoor elk subject verrast wordt, iets wat voorafgaat aan zowel de subjectiviteit als de objectiviteit van een subject. Derrida vervolgt: 'Ongetwijfeld beslist de subjectiviteit van een subject nooit over wat dan ook; haar identiteit met zichzelf en haar calculeerbare duurzaamheid maken van elke beslissing een bijkomstigheid die het subject onverschillig laat. Een subjectstheorie is niet in staat om zich rekenschap te geven van ook maar de minste beslissing.'¹⁵

De beslissing blijkt er geen te kunnen zijn van een subject, dat wil zeggen: van iemand voorzover hij of zij slechts een weldenkend, redelijk, verstandig en vrij mens is. Vanuit zo'n mensopvatting kan een beslissing nooit verklaard worden. Een mens-als-subject kan niet beslissen, een beslissing zou voor zo'n subject – voor de subjectiviteit van de mens – slechts een bijkomstigheid of een toevalligheid zijn, een *accident* (Derrida) of *sumbebèkos* (Aristoteles). Met een subject gebeurt nooit iets, het is datgene waaraan per definitie nooit iets overkomt. En dat terwijl de *beslissing* volgens Derrida nu net wel een gebeuren (*événement*) of een overkómen (*survenue*) is; een gebeuren of een

overkómen dat, juist doordat het voorafgaat aan de subjectiviteit van het subject, deze subjectiviteit radicaal ter discussie stelt.

Ter verduidelijking noem ik twee voorbeelden. De vergelijking dringt zich op met een minister die geen minister meer kan zijn, doordat hij of zij van een essentiële gebeurtenis in de samenleving of op het departement niet op de hoogte bleek, zodat het parlement hem of haar tot aftreden heeft moeten brengen. In feite was zo'n minister al geen minister meer, toen het feilen aan de dag kwam, en is de parlementaire afkeuring slechts de bestendiging van dit voldongen feit. Een andere mogelijke vergelijking die de uitholling van de subjectiviteit van het subject bezien vanuit de beslissing belicht, is de uitdrukking (ontleend aan een absolutistische monarchie): 'je bent een kind des doods'. Dat betekent: toen je dit of dat deed en je daarmee mijn bepaling overtrad, was je eigenlijk al dood; je hebt je eigen doodsvonnis in feite voltrokken, ook al zal dit fysiek gezien nog moeten gebeuren. Het leven kan je nu al niet meer vasthouden. Op vergelijkbare wijze kan gezegd worden dat een beslissing – als daarvan al sprake is – de subjectiviteit van een subject met terug- of vooruitwerkende kracht ondermijnt.¹⁶

Nu dringt zich de volgende vraag op: als het subject, ik-als-subject, blijkbaar niet de instantie is waar de beslissing van uitgaat, als ik zelf niet kan beslissen, wie of wat beslist er dan? Wat is dat voor een passiviteit of 'passieve beslissing', die zich eerder in mij voltrekt – die mij eerder overkomt – dan dat ikzelf haar neem? Zijn we op deze wijze niet weer terug bij af? Haalt Derrida niet via een omweg de *onvrijheid* binnen waarvan we daarstraks hoorden dat ze een beslissing onmogelijk maakt? Bevinden we ons met Derrida heimelijk in deterministische gelederen, in het kielzog van Seneca's *ducunt volentem fata, nolentem trahunt* ('de lotsbeschikkingen geleiden hem die wil, hem die niet wil sleuren zij mee')? Nadat Derrida de uitdrukking 'passieve beslissing' heeft gewaagd, noemt hij 'het klassieke begrip van de beslissing', dat wil zeggen datgene wat van meet af aan door dit begrip is geïmpliceerd:

'[De beslissing] moet onderbreken, ze markeert een absoluut begin. Ze betekent dus de ander in mij die

beslist en verscheurt [*qui décide et déchire*]. De passieve beslissing – een voorwaarde voor het gebeuren [*événement*] –, dat is in mij altijd, structureel, een andere beslissing, een verscheurende beslissing als beslissing van de ander. Van de absolute ander in mij, van de ander als het absolute dat in mij over mij beslist.¹⁷ [...] 'Een beslissing is uiteindelijk onbewust, hoe dwaas dat ook moge lijken; ze brengt het onbewuste met zich mee en blijft toch verantwoordelijk. [De beslissing] is daar waar ik er niets aan kan doen, waar ik, vrij en noodzakelijk, beslis over wat ik niet niet kan beslissen [*de ce que je ne peux pas ne pas décider*], en ik zelfs mijn eigen leven ontvang vanuit het kloppende hart van de ander.'¹⁸

Anders gezegd: ik ben niet ik als zelfstandig denkend, willend en handelend subject; zelfs mijn hartslag – uitdrukking voor mijn diepste innerlijk, voor datgene krachtens hetwelk ik er ben en kan denken of handelen – is die van de of het andere (*l'autre*). Het hart van de ander klopt in mij, de ander is in mij, of liever: ik ben in de of het andere. Ik ben pas ik voorzover ik niet-ik ben, ik ben pas ik *als* en *vanuit* de ander in mij. De ander in mij 'beslist en verscheurt' mij, *décide et déchire*. De ander verscheurt mijn subjectiviteit door deze aan de basis te ontwortelen.

Deze uitdagende beschouwingen over de beslissing als de beslissing van de of het andere in mij geven mijns inziens een geweldige 'fenomenologische' concretisering van de (herkenbare) ervaring van de aporie en de onbeslisbaarheid – al was het ook zo dat het 'fenomeen' van beslissing of van de ervaring van onbeslisbaarheid een fenomeen is als geen ander, een fenomeen dat zich niet laat vastzetten in deze of gene concrete, situeerbare ervaring, in beslissing X of Y op tijdstip Z. Integendeel, de ervaring waar Derrida het over heeft, is er één die alle temporaliteit, bepaalbaarheid en dateerbaarheid door de war stuurt; ze vormt een gebeuren dat *zichzelf* als het ware tot ijkpunt (*kairos*) maakt *vanwaaruit* er eerst tijd, bepaling en *oriëntatie* kan ontspringen.¹⁹

Verantwoordelijkheid en passiviteit

Uiteraard roept Derrida's wijsgerige thematisering van de beslissing allerhande nieuwe vragen op: vragen

naar de manier waarop ik geacht wordt vrij en verantwoordelijk te zijn en naar de precieze verhouding tussen mijn activiteit en mijn passiviteit. In *Politiques de l'amitié* zijn aankopingspunten te vinden voor een antwoord op die vragen. Op dezelfde bladzijde van dit boek waar Derrida spreekt over de 'passieve beslissing', verzekert hij ons dat de beslissing het weliswaar buiten mij stelt [*elle fait exception de moi*], maar dat ze mij 'op geen enkele manier van verantwoordelijkheid onttast. Als iemand die verantwoordelijk is voor zichzelf ten overstaan van de ander [*responsable de moi devant l'autre*], ben ik allereerst en evenzeer *verantwoordelijk voor de ander ten overstaan van de ander* [*responsable de l'autre devant l'autre*].'²⁰ Met andere woorden: de beslissing zelf, als beslissing van de of het andere in mij, is al verantwoordelijkheid ten overstaan van – of antwoord aan – de ander. Verantwoordelijkheid is: instaan-voor-de-andere, en instaan-voor-de-andere is: de ander toe- of doorlaten. Precies in de beslissing *neem* ik mijn verantwoordelijkheid voor de ander. In de beslissing aanvaard ik dat ik ben wat ik tevoren al was: verantwoordelijk. Ik neem mijn verantwoordelijkheid *aan* of *op* mij. Wanneer ik mijn handen zou aftrekken van de beslissing – en ik mij erop zou *beroeven* dat niet ik het was die besliste maar de ander in mij –, dan zou ik mij aan mijn verantwoordelijkheid onttrekken. Tot de verantwoordelijkheid behoort dat 'ik' mijn ik in dienst stel van de ander.

In een poging de abstracte aanduidingen van Derrida concreter te maken noem ik twee voorbeelden – met het risico dat ze als voorbeelden worden verabsoluteerd, wat in zou gaan tegen Derrida's constante waarschuwing dat de veronderstelde 'beslissing' er misschien wel geen was. De 'beslissing' – ten eerste – om enkele zorgtaken in het eigen gezin te verwaarlozen om daardoor een behoeftige ouder te kunnen verzorgen: is dat wel een beslissing te noemen wanneer niet tevens de volle verantwoordelijkheid voor deze beslissing wordt aanvaard en het de ouders niet wordt aangewreven dat ze toch vooral dankbaar moeten zijn?

De 'beslissing' – ten tweede – om een andere baan elders in het land te aanvaarden: is dat wel een beslissing te noemen, wanneer ik tegelijkertijd mijn nieuwe sociale en geografische context voortdurend bekritiseer in het licht van de vorige? Vergt een beslissing –

gesteld al dat het er één was en dat ze mijn subjectiviteit daadwerkelijk onderbrak – geen ten volle aanvaarde verantwoordelijkheid: voor de beslissing zelf, en voor de ander of de anderen met wie ik in de beslissing te maken heb of krijg? Zou ik niet volstrekt te kwader trouw handelen (om een uitdrukking aan Sartre te ontlennen), zou ik niet getuigen van onverantwoordelijkheid en zou ik de beslissingsnoodzaak niet ontlopen, wanneer ik de consequenties van mijn beslissing niet op mij nam, hoe zwaar mij dit ook valt? Zou het zelfs niet een veeg teken zijn, wanneer ik de overwegingen voorafgaand aan de beslissing gebruikte om mij erachter te *verschuilen*, dat wil zeggen: om mijn beslissing eruit te *verklaren*, evenals ik de som van een berekening kan herleiden tot de berekening zelf die eraan voorafging? Veronderstelt een beslissing die met recht die naam mag dragen niet altijd ook een zekere onberekenbaarheid, in termen van Derrida zelf: van *dwaasheid (folie)*? Onder verwijzing naar Abrahams offer van zijn zoon Izaak en zijn zwijgen – zijn niet-kunnen-spreken – daarover tegen alle betrokkenen, schrijft Derrida: '[M]oet de verantwoordelijkheid zich niet altijd aandienen in een taal die vreemd is aan datgene wat de gemeenschap kan verstaan, wat zij maar al te goed kan verstaan?'²¹

Zo veronderstelt een beslissing – wil ze *beslissing* zijn – een volledig aanvaarde verantwoordelijkheid. Tegelijkertijd veronderstelt ze – en dat is het tweede aspect – een zekere *passiviteit*. Wat houdt dat precies in? Moet ik mij gelaten neerleggen om af te wachten wat er zich in mij beslist? Op geen enkele manier wekt Derrida de indruk iets dergelijks voor te staan. Integendeel: voorbereiding, wikken-en-wegen, reflectie, bezinning en dergelijke zijn steeds vereist. In termen van *Force de loi*: er *dient* 'recht' te zijn, men *dient* zich rekenschap te geven van dit recht, van alle prudentie en jurisprudentie, van de normen en de regels. Wie het daarbuiten zou willen stellen, loopt het risico terreur te gaan bedrijven of te vervallen in een abstract decisionisme. Enerzijds is het zo dat iemand die klakkeloos en blindelings de norm toepast, nooit *rechtvaardig* is. Maar evenmin zal iemand zeggen dat hij dit is als hij naar geen enkel recht, naar geen enkele regel verwijst of als hij – aangezien hij geen enkele regel voor gegeven houdt voorbij zijn interpretatie – zijn beslissing

opschort, stilhoudt voor het onbeslisbare of ook buiten elke regel en elk principe om improviseert.²² Deze voorafgaande oriëntatie en reflectie is het noodzakelijke *actieve* moment dat vooraf dient te gaan aan de passiviteit van de beslissing. Beide momenten zijn onontbeerlijk, ook al kunnen ze niet tot elkaar worden herleid. Uiteindelijk is de verhouding tussen de activiteit van de voorafgaande reflectie en de passiviteit van de beslissing een raadsel; de beslissing vloeit er nooit rechtstreeks uit voort. En toch mag de voorafgaande activiteit beschouwd worden als een *conditio sine qua non*. Het is een voorbereidende handeling waar het 'moment' van de beslissing altijd *haaks* op staat.

Derrida's beschouwingen over de beslissing bereiken hun hoogtepunt, wanneer hij haar nota bene in verband brengt met de komst van de *messias*. Hij doet dit andermaal in *Politiques de l'amitié*. De *messias*, aldus Derrida is degene die men doet of laat komen, maar wiens komst tegelijkertijd nooit verzekerd is. Wanneer ik zeker wist dat hij kwam, dan was het de messias niet meer. 'De ander die moet komen (de messias [...]), wie er ook maar kwam op de wijze van het gebeuren [*événement*], dat wil zeggen: van de uitzondering en van het unieke): ik moet hem per definitie vrij laten in zijn beweging, buiten het bereik van mijn wil of voor mijn verlangen, zelfs voorbij mijn intentie.'²³ Met andere woorden: al mijn reflectieve inspanningen ten spijt is de komst van de messias (*oftewel* van de beslissing!) nooit verzekerd. Zodra ik daarmee zou willen rekenen, zodra ik het als een voldongen feit zou beschouwen, zou ik mij ernstig misrekenen, *juist omdat de komst van de messias-oftewel-de-beslissing niet te berekenen valt*.

Om het nog dramatischer te maken doet Derrida tenslotte de suggestie dat de komst van de messias-oftewel-van-de-beslissing niet noodzakelijk een verhoopte en een lang verbeide is, dat ze zelfs een verschrikking kan inhouden: '[W]ie is er ooit zeker van geweest dat de messiasverwachting niet van meet af aan, naar bestemming en onweerstaanbaar, een schrik was, de onhoudbare terreur, en dus de haat jegens datgene wat men aldus verwacht? En waarvan men de komst tegelijkertijd zou willen versnellen en oneindig vertragen, als het einde van de toekomst?'²⁴ Wanneer ik deze

schrik of angst zou willen tegenhouden of uitsluiten, dan zou ik, in de logica van Derrida, tegelijk de beslissing *alsook* de messias tegenhouden of uitsluiten, de komst van de messias *als* komst van de beslissing, en de komst van de beslissing *als* komst van de messias.

Slot

Zo biedt Derrida met zijn thematisering van de beslissing een referentiekader vanwaaruit een hedendaags, modieus beroep op autonomie en zelfbeschikking, kritisch kan worden ondervraagd. Tevens brengt hij in zijn eigen 'concept' van de beslissing een spanning aan die voorkomt dat ik mij zou vergenoegen over de morele buit die de optelsom van Westerse humanistische en godsdienstige tradities zou vertegenwoordigen. De beslissing vergt *uiteindelijk* dat ik, na al mijn wikken-en-wegen, een stap terzijde doe. Ze is van de orde van het 'messiaanse'. Is dat niet ongehoord?

Dr. Rico Sneller is als docent ethiek en geschiedenis van de filosofie verbonden aan de Faculteit Theologie van de Universiteit Leiden.

Noten

- (1) In het vierde hoofdstuk van mijn *Het Woord is schrift geworden. Derrida en de negatieve theologie* (Kampen, Kok Agora, 1998) doe ik een poging om aan de hand van een concreet thema (de 'negatieve theologie') enkele algemene dingen over Derrida te zeggen.
- (2) *Force de loi. Le «fondement mystique de l'autorité»*, Paris, Galilée, 1994 (Ned. vert.: *Kracht van wet. Het «mystieke fundament van het gezag»*, Kampen, Agora, 2001); *Politiques de l'amitié*, Paris, Galilée, 1994; *Donner la mort*, Paris, Galilée, 2000 (Métailié-Transition 1992).
- (3) *Force de loi*, p. 53; Ned. vert., p. 71.
- (4) *Ibid.*, p. 55; Ned. vert., p. 73.
- (5) *Politiques de l'amitié*, p. 247.

- (6) Zie ook mijn *Hoe het vlees weer Woord wordt. Ethiek tussen incarnatie en desincarnatie*, Zoetermeer, Meinema, 2002, hst. 6, voor een nadere uitwerking.
- (7) *Force de loi*, p. 50; Ned. vert., p. 69.
- (8) *Donner la mort*, p. 88.
- (9) *Force de loi*, p. 53; Ned. vert., p. 71.
- (10) *Ibid.*
- (11) *Ibid.*, p. 54 e.v.; Ned. vert., p. 72 e.v.
- (12) *Ibid.*, p. 57; Ned. vert., p. 75.
- (13) *Ibid.*, p. 61; Ned. vert., p. 78.
- (14) *Politiques de l'amitié*, p. 86v.
- (15) *Ibid.*, p. 87. Vgl. ook *Force de loi*, p. 53; Ned. vert., p. 72.
- (16) Wat in dit verband te denken van het omgekeerde voorbeeld, Jezus' uitspraak tegen de moordenaar aan het kruis naast hem: 'Heden zult gij met mij in het paradijs zijn' (*Lucas*, XXIII, 43)? In *Politiques de l'amitié* duidt Derrida dergelijke waar makende uitspraken aan als *téleiopoièse*, letterlijk: 'einde-makers', 'nu-al-bewerkstellers'.
- (17) *Politiques de l'amitié*, p. 87.
- (18) *Ibid.*, p. 88.
- (19) Wanneer we de beslissing opvatten als het ver nemen van oriëntatie, al was het ook in alle onzekerheid en ambigüiteit waar Derrida zo'n grote nadruk op legt, dan kan wellicht de befaamde uitspraak van Rosenzweig, in de *Urzelle* van zijn *Stern der Erlösung*, worden overgenomen, als hij zegt: 'Offenbarung heisst Orientierung.'
- (20) *Politiques de l'amitié*, p. 87 e.v.
- (21) *Donner la mort*, p. 105.
- (22) *Force de loi*, p. 51 e.v.; Ned. vert.: p. 70.
- (23) *Politiques de l'amitié*, p. 198.
- (24) *Ibid.*